

16.75x30.45	2	עמוד 2	תורות וספרות	הארץ - תרבות וספרות	08/07/2011	27950654-8
80187						

יצחק לאור

המהפכה שהצליחה

מקומראן למהפכה התנאית, מאת ורד נעם, הוצאת יד בן צבי, 2011, 409 עמודים

המקרא קרוב אלינו יותר מהתלמוד. אפילו עניינים פשוטים לכאורה, כמו דמויות שהתלמוד השקיע בתיאורן, בשונה מהתיאור המקראי, נשארו רחוקים מהיהודי המודרני. למשל, תיאורו של שמשון הגיבור במסכת סוטה: "שמשון חיגר בשתי רגליו היה", או תיאור קומי של רוד המלך: "כך אמר רוד לפני הקרוש ברוך-הוא: ריבונו של עולם, לא חסיד אני? שכל מלכי מוצר ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם, ואני ידי מלכות בדם ובשפירי ובישליא כרי לטהר אשה לבעלה".

נביח שהטקסט הזה נכתב אלף שנים אחרי שחובר סיפור רוד הגיבור, הבריון, המאהב המושחת, האב האוהב והפגוע. הקירבה בזמן בין שני התיאורים מתגמרת נוכח המרחק בזמן שלנו משניהם. ובכל זאת, האחד, המקראי, קיים כחלק מעולמנו החילוני, הישראלי, והאחר, האירוני, המיגלגל על דוד, שידיו מגואלות בדם רחם של אשה, משום שהוא "מטהר אותה לבעלה", אינו ידוע, אינו נפוץ.

הדיחוק מהתלמוד התלמודי אמור להפגיע, שהרי האנטי-גיבור קרוב לעולמנו המודרני יותר מעולם הגיבורים המקראיים. ואולם מעבר להסברים המקובלים לגורמי הכורות שלנו ביחס לאוצרות התלמוד, חשוב לזכור כי מה שלא נתפש בדרך כלל בידע ההיסטורי הישראלי הוא השבר בין החוק המקראי להלכה היהודית, שבר ששני האירוסים המצוטטים כאן רק מדגימים אותו. השבר הזה התרחש בזמן מוגדר למדי ומתועד היטב, ודומה כי מרב המאמצים הציוניים, גם ברמה האקדמית, נעשו כדי לכנות רצף, על פני השבר, ולא להודות בו.

ההלכה היהודית אינה סופית, והיא תלויה תמיד בפרשנות. לפיכך מפיק הקורא מהספר של ורד נעם את המרב הלא-שימושי, כלומר ידע טהור, מאותו עניין, שהנצרות, ובעקבותיה ההשכלה והציונות החילונית, תיעבו ותייגו תחת שם הגנאי: "תלמודים". כתוצאה מהבזו הזה, ובתוך המסגרת של הערצת המקרא טקסט מכונן, הוקם אצלנו מיוזם להפצת הבערות היהודית תחת הכיטוי של "הדרות לתלמידי תיכון". ההברלים העצומים בין המקרא לעולם חז"ל לא רק טושטשו אלא קועקעו (כמה העזו לומר בדיש גלי, כמו שיעורו ליבוביץ, שהתנ"ך הוא "המצאה נוצרית"? כמה השכילו להבין שהכרך הקרוי תנ"ך-מלא מופיע אצל היהודים רק בתחילת המאה העשרים?)

הספר של נעם, "מקומראן למהפכה התנאית", הוא ספר אוטורי, מפני שקהל קוראיו האפשרי הוא מיעוט שבמיעוט. תלמידי ישיבות אינם מתעניינים בהיסטוריה של הרת, והחוגים למחשבת ישראל מצטמצמים. ובכל זאת, ראוי לומר כי הספר הזה הוא מעין יהלום של כתיבה פרשנית. הדיון שלה הולך בעקבות חז"ל, ומחלף מתוך השוואות עם הדיונים, כמו שהם עולים ממגילות קומראן, כתבי יוספוס ופילון (כלומר כמעט מאותה תקופה של סוף בית שני ומיד אחריה), את היסודות למפעל התנאי: כיצד התכונן השיח הקרוי הלכה יהודית, שחלק ממנו היה ביטול ההלכה המקראית.

נועם חופרת בתוך ים של הלכות, פסיקות, דיונים היסטוריים קודמים בחז"ל, ורולה משם את התפתחות ההלכה היהודית בראשיתה, בכל מה שקשור לעניין אחד - טומאה. ובמקביל גם עניינים אחרים (הארם, הגוי, העובר), השזורים בדיני הטומאה, כמו בכל דיון תלמודי, המצליב עניינים שונים ואין סדר מחייב שבאמצעותו אפשר לקרוא. כותבת נועם: "התהוותו של העולם ההלכתי הבתר-מקראי לוטה בחשיכה הפרושה על מאות השנים שבין סופה של תקופת המקרא לבין ימי החשמונאים. קור רפוט זה של חיים יהודיים מגיח אלינו בגילוייו הראשונים בשתי המאות האחרונות לקיומו של המקדש השני מתוך סערת מחלוקת... ומתמצק לכ"ל מסורת אחת... במאות השנים שאחר החורבן, בתוך יצירתם הספרותית של חז"ל. מערכת הלכתית זו של חז"ל, המשתרעת על פני מאות רבות של שנים, מחורבן הבית השני ועד לחתימת התלמודים... משקפת תרבות יהודית חדשה, נבדלת כמעט לחלוטין מזו המקראית שקדמה לה".

הניסוח הזה, אבל המחברת יודעת ומדגישה כי התרבות התנאית

כיצד התכונן השיח הקרוי הלכה יהודית, שחלק ממנו היה ביטול ההלכה המקראית

מגילות המקדש, מוזיאון ישראל בירושלים

היתה מהפכה. היא רגה כמעט המובאות המקראיות שעניינן בטומאה, בעיקר טומאת המת, לה מוקרשים כעשרה פסוקים בספר במדבר, ובאופן שבו שינו התנאים את ההלכה הקדומה. מה שבמקרא מתואר כאוהל, למשל, מקבל ים של פרשנויות על תחום המיועד לקבורת המת, מחוץ ליישוב, בשוליו וכו'. הקושי הגדול בטומאת המת, וגם בטומאת הנידה, הורע שאינו ב"מקומו", הויבה והמצורע, אינו דווקא בכמה המשותף.

הקושי הוא בעצם העמימות של המונח העתיק "טמא". איננו יודעים מה משותף לטומאת נבלה, לשמונת השרצים, לטומאת היולדת, לטומאת הצרעת ולטומאת הוב, הזכה והנידה. שום פרשנות על ה"סיבות" להגדרת הטמא (גם לא של האנתרופולוגית הרגולה מרי ריגלאס) אינה יכולה להסביר את המושגים הקמאיים ההם בלא היוקקות ל"אנתרופולוגיה", כלומר להסברים מתקבלים על דעתנר שלנו. אבל החקיקה המקראית אינה יכולה להתקבל על דעתנו. אין לנו מושג מי קיימו אותה, איך קיימו אותה, אם קיימו אותה. אין לנו מושג אם היתה קהילה שקיימה את חוקי המקרא. ומוכן שאין לנו מושג מה היתה "פרה אדומה", שרק בעזרתה אפשר, על פי המקרא, לטהר את הטומאה ובהקשר שלה נזכרים ענייני הטומאה.

גם מהבחינה הזאת ההלכה התנאית מובנת יותר. ראשית, מפני שהיא גם מהבחינה הזאת ההלכה התנאית מובנת יותר. ראשית, מפני שהיא מניחת היסוד להלכה היהודית גם בהווה, ברצף של התפתחות בת יותר מאלפיים שנה. מה שקרוי "בית ראשון" הוא יישות ערטילאית שרק אד-כיאלוגים - כבר מעטים למדי - אומרים משהו ודאי עליה. כל היתר - אמונה.

הרבה מיסטיפיקציה שולטת בחיינו בכל מה שקשור לדת היהודית. לא, לא מדובר במיסטיפיקציה של הדת מן השורה. אומרת נועם: "ההלכה התנאית משרטטת תפישת עולם שלמה, המקלה ומצמצמת באופן מהפכני את משקלה, היקפה ומשמעותה של טומאת המת. חז"ל הקלו בה רחוקת המת והנטמאים בו מעולם החיים, פטרו את מרחב החולין מתיבעות הטהרה ואפילו הסירו במפגיע את החציצה בין טומאת המת ובין עולם הקדושה. הם הרחיבו את תחומי של עולם הטבע הבלתי נטמא והסיגו את גבולותיה של המציאות העלולה לקבל טומאה".

ההשוואה בין מגילות קומראן להלכה התנאית המוקדמת מאירת עייניים. העיסוק של "מגילות המקדש" בדיני טומאה וטהרה יכול לצייר לפי גינו מעין אפשרות די מפחידה: נתאר לעצמנו שהדת היהודית מתכוננת על סמך מה שספריית המגילות הזאת כוללת ביחס למושגי הטומאה. כל כמה שהעניין נשמע מופרך, הדי חובת המקווה (שחילונית לא סובלות) היא עניין זעיר לעומת העיסוק היומיומי בהיטהרות. כדי לקצר, התנאים, ובעקבותיהם התלמוד, חיסלו לגמרי את קדושת הכהנים והשאינו להם כמה איסורים ותפקידים זעירים בתפילה. הכהנים, על פי קומראן, כמו גם תפישת הטומאה וההיטהרות, הם עולם שאיננו עוד. תודה לאל.

מרתק השימוש של נועם בטקסטים יהודיים-יווניים. נועם נעזרת גם בטקסטים מערביים חוץ-רתיים (כדי להסביר את תפישות הטומאה במקרא). משום כך איני מבין מדוע לא השוותה את תפישות הטומאה של ההלכה עם תפישות הטומאה של הקראים, מצד אחד, ושל השומרונים, מצד אחר - שתי קהילות בעלות יחס ישיר למסורת המקראית. גם איני מבין מדוע, חרף הקירבה העצומה בענייני טומאת המת בין האיסלאם והדת היהודית, לא נתנה נועם את דעתה לעניין הזה. הדי ההשפעה לא היתה חריכונית (השפעת היהדות על האיסלאם, ואולי ההפך עוד יותר מדויק). הרמב"ם, שבו מסתייעת נועם, היה גשר הלכתי גדול בין האיס-לאם ליהדות. זהו ספר מעורר קנאה בברק החוכמה וכידע שלו.